

ÎN CĂUTAREA „LOCULUI LUI OȚEL” DE LA 1436 – CERCETĂRI ARHEOLOGICE

Alexandru LEVINSCHI,
Institutul Patrimoniului Cultural

Manole BRIHUNEȚ,
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală

Summary

IN SEARCH OF „OȚĂL'S PLACE” FROM 1436 – ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

In 2010–2012 we conducted archaeological surveys on the course of Ichel, from the Pereseșina valley mouth upwards to the mouth of the Tochile valley, on the estates of the villages Zamciogi, Rădeni and Drăgușeni, Strășeni district. Following the investigations, 21 new archaeological sites were documented, among which five with a Moldovan habitat level, preliminary dated from the XVIth–XVIIIth centuries. The earliest mention of the presence of a Moldovan population in this area is in the royal book of Alexander the Good from 1431, which mentions apiaries on Lopatna and Ichel. Natural factors make us correlate the Ichel apiary with the site of the Borzești Valley, possibly one Beliești village, mentioned in 1522, but which already existed during the voivodes Ilias and Stefan, not later than 1436. In search of the village with an apiary on Lopatna we took as reference the present village Pocșești, probably the village Gura Lopătnei bought in 1500 by Duma Pocșescu from the descendants of Mihăilă Oțal. The field research allowed documenting an extensive site, with materials dated in the XVth century, on the southeast edge of the village. It is the same place of Oțal from the voivodes Ilias' and Stefan's act from 1436 with the apiary mentioned in 1431.

Keywords: sit archeologic, sec. XV, sat moldovenesc, acte domnești, Bezin.

Interesul față de istoria localităților din Republica Moldova, ce a sporit simțitor după anul 1990, a pus și problema acută a localizării vetrelor de sate în teren, ca să nu mai vorbim și de necesitatea cercetării lor arheologice. Din actele interne emise de cancelaria domnitorilor Moldovei, mai recent, pentru spațiul dintre Prut și Nistru au fost adunate circa 580 de mențiuni referitoare la anumite așezări sătești, datate de la sfârșitul sec. al XIV-lea și până în sec. al XVIII-lea¹. Cât privește documentarea în teren a acestor mențiuni documentare, vom remarca că repertorierea vestigiilor medievale moldovenești, care a fost făcută încă în anul 1974 (repertoriu mai nou nu este elaborat), includea aproape 190 de puncte cu descoperiri moldovenești din sec. XIV–XVII, din care doar pentru circa 40 se menționa și un nivel de locuire din sec. al XV-lea². Important este și faptul că la acea perioadă prezența materialelor caracteristice culturii moldovenești din

1. Gh. Nicolaev, S. Tabuncic. *Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfînt: Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar: [placardă]*. Chișinău: „Integritas” SRL, 2007.

2. Л. Л. Полевой, П. П. Бырня. *Средневековые памятники XIV–XVII вв.* АКМ 7. Кишинев: Штиинца, 1974, с. 65-106.

sec. al XIV-lea a fost atestată doar în cadrul arealului din nord-vestul spațiului dintre Prut și Nistru, în grupul de așezări din bazinul Ciuhurului³.

Revenind la problema istoriei localităților, atestarea lor documentară și localizarea în teren, menționăm că pe parcursul ultimilor ani au fost efectuate mai multe deplăsări în teren în zona Codrilor Centrali, pe cursul Ichelului, zonă în care, conform hărții (Nicolaev, Tabuncic) sunt cele mai multe mențiuni documentare de localități, și unde, conform repertoriului din 1974 nu este înregistrat nici un sit arheologic. Cursul râului, de la Gura Văii Peresecina în sus până la gura văii Tochile, fiind zona de baștină a unuia dintre autori, a fost puțin atractivă pentru cercetări arheologice, în repertoriile mai vechi și mai recente lipsind mențiuni de documentare a unor careva vestigii arheologice. Cercetările complexe de teren în raza moșiilor satelor Zamciogi, Rădeni și Drăgușeni, efectuate în anul 2011 au avut ca rezultat documentarea a 21 de situri arheologice, dintre care 17 sunt legate de cursul Ichelului⁴. Important însă este faptul că din acest număr de așezări, străvechi și vechi, cinci s-au dovedit a fi și cu (sau doar cu) nivel de locuire în perioada moldovenească – trei pe Ichel și câte una lângă Micăuți și Romanești (fig. 1), materialul recuperat fiind datat preliminar cu sec. XVI–XVII⁵.

Important în acest context este actul datat cu anul 6939 (1431), iulie 31, emis la mănăstirea Bistrița, prin care Alexandru Voievod, domn al Țării Moldovei, întărește mănăstirii „...*două prisăci, una pe Lopatna și altă prisacă pe Itchel*, ca din aceste prisăci să nu se ia destină din stupii mănăstirii, și încă... *casa lui Crăciun de la Piatra* (Camencea, probabil). Toate acestea să fie mănăstirii uric, cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci”⁶. Foarte probabil, prisaca de pe Itchel (Ichel), făcea parte din moșia unuia din satele existente deja la acel moment în zonă. Analiza detaliată a condițiilor de amplasare a celor trei situri moldovenești medievale, documentate pe Ichel, ne face să punem prisaca în legătură cu locuirea moldovenească în așezarea din adâncul văii dintre actualele sate Rădeni și Drăgușeni, care este cunoscută printre localnici ca „Valea Borzești”⁷, în preajma izvoarelor cu apă potabilă, ce funcționează până în prezent. Este destul de verosimil că această așezare să fi fost vatra aceluia sat, despre care se vorbește în cartea domnească a lui Ștefăniță Vodă de la anul 7030 (1522), iunie 30, că „...*ș-au vândut acea dreaptă ocină și moșie din dres, ce au ei de la domnie me, de mărturie, ce au ei că ș-ar fi perdut acele dresuri, ce le-au avut moșul lor Stețcu de la unchii noștri, de la Ilieși vodă și de la Ștefan vodă, un sat anume Belieștii pe Ichel...*”⁸. Din acest document reiese că la anul 1436, începutul domniei voievozilor Ilieș și Ștefan, acest sat deja exista pe Ichel și „prisaca” menționată la 1431 putea să se afle pe moșia acestui sat, care a fost înființat înainte de această dată, dar despre care nu deținem nici un fel de informații scrise, iar săpături arheologice în așezările din această perioadă în zona Codrilor Centrali încă nu au fost efectuate.

3. П. П. Бырня. *Сельские поселения Молдавии XV–XVII вв.* Кишинев: Изд. ЦК КП Молдавии, 1969, с. 32-34.

4. Al. Levischi, Em. Brihuneț. *Vestigiiile arheologice din raza satelor Zamciogi și Rădeni pe r. Ichel.* În: Revista arheologică, s. n., IX, 2. Chișinău, 2013, p. 192-196, fig. 1.

5. Ibidem.

6. *Documente Romaniae Historica.* A. Moldova. București, 1975, vol. I, p. 155.

7. Al. Levischi, Em. Brihuneț. *Op.cit.*, p. 195, fig. 1/15.

8. *Moldova în Epoca Feudalismului.* Chișinău, 1961, vol. I, p. 32.

Referitor la cealaltă prisacă, „*pe Lopatna*”, care de asemenea trebuia să fi fost în preajma unei așezări, important este documentul din anul 7008 (1500), fără indicarea lunii, data 20, (copie de pe o gramotă a lui Ștefan Voievod) din care se vede că copiii gramaticului Mihăilă Oțâl, au vândut cu prețul de 220 de zloți turcești lui Duma Poșcescul și Maniu, inclusiv, „...*o săliște pe scrisori anume din giosul Lopatnii...*”. Totodată Ștefan Voievod acceptă și el această tranzacție, confirmând că „...*am dat și am întărit și noi slugilor noastre Duma pe scrisorile lui din fund ce încungiuură Lopatna până în gura Lopătunii unde cade în Bezin în iazu Iuzna, ca să le fie de la noi uric...*”⁹. Este clar, că la anul 1500 „în **giosul Lopatnii**” exista o seliște, care era deținută de urmașii gramaticului Oțâl. Este oare vorba de acea seliște, ce întreținea și prisaca de pe Lopatna, amintită în actul din anul 1431? Răspunsul poate fi mai degrabă pozitiv, dacă vom lua în considerație documentul de la anul 6944 (1436), iulie 17, emis la Vaslui, prin care voievozii Ilie și Ștefan, întărind uric lui Vancea logofăt pe un șir întreg de moșii „...**pentru credincioasa slujbă la părintele lor și la ei...**”, o enumeră și pe cea de „...*pe Itchil, între Crotolici, mai jos, unde stă Piatra* (Camena, Cameneca), *mai sus de locul lui Oțel...*”¹⁰.

Pornind de la aceste mențiuni documentare am reluat cercetările de suprafață inițiate câțiva ani în urmă pe cursul Ichelului, pe moșiile satelor Zămcioji și Rădeni, doar că de această dată urmând cursul afluentului de stânga al râului, care, mai jos de satul Romanești, cade în Ichel. Este foarte probabil ca acest curs de apă să fie acel „*Bezin*” menționat în actul de la anul 1500, pârâu în care cade „*Lopatna*” în „*iazu Iuzna*”, cu toate că nici pe una din hărțile fizice contemporane nu este menționat nici Bezinul și nici pârâul Lopatna.

O confirmare în acest sens este actul emis de Petru, voievodul Moldovei, în anul 7035 (1527) martie, prin care el întărește lui Ieremia Oțâl, fiul lui Avar Oțâl și nepot lui Mihăilă Oțâl gramatic, drept ocine moșii din uricul moșului său Mihăilă gramatic, despre care am amintit anterior. În descrierea hotarelor acestor moșii figurează „...*valea Ichelului și a Bezinului, până la Movilele Mari ce sântu pe țărmurile Ichelului, împotriva ce câtră răsărit spre pârâul Sărnaucăi în Movilele Tătărești, ce sântu pe vârful dealului de către pârâul Peresecinii și a pârâului Sărnaucăi...*”¹¹. Prin cercetările din anul 2011 pe șesul din stânga Ichelului au fost documentate „**Movilele Mari**” – tumulul 1, spre nord-est de podul din centul satului Zamciogi, și tumulul 2 – pe promontoriul de la confluența Ichelului cu un afluent de stânga, în locul „Sub Cobană”¹². Din amintirile sătenilor încă un tumul mare se afla la sud-est de Zamciogi, în stânga pârâului, pe un promontoriu ușor supraînălțat șesului, despre care se vorbește că prin anii '70 ai sec. XX a fost „împrăștiat” și dus în temelia digului lacului. Totodată, și pe dealul de cumpănă a apelor Ichelului și Peresecinei, deasupra carierei de la Micăuți (Gornoe), am prospectat doi tumuli, încă bine vizibili – „**Movilele Tătărești**”, dar care ar putea fi distruși în tim-

9. L. T. Boga. *Documente din secolul al XV-lea*. În: Arhivele Basarabiei, 1929, Nr. 2, p. 93-94.

10. *Documente Romaniae Historica*. A. Moldova. București, 1975, vol. I, p. 219-220; *Catalogul documentelor moldovenești din direcția arhivelor centrale*. Supliment I (1403-1700). București 1975, p. 26; Costăchescu Mihai. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. Iași, 1931, vol. I, p. 460-461.

11. *Documente privind istoria României, veacul XVI, A. Moldova*. București, 1953, vol. I (1501-1550), p. 228.

12. Al. Levinschi, Em. Brihuneț. *Op.cit.*, p. 193-194.

pul apropiat prin extinderea carierei, marginea căreia este la circa 10–15 m de ei.

Făcând și această precizare, menționăm că cercetările de suprafață pe cursul Bezinului, au avut ca rezultat și documentarea unei așezări cu nivel de locuire medieval moldovenesc, la periferia de sud-est a satului Pocșești (fig. 1), chiar lângă balta extinsă din șesul Bezinului, la confluență cu pâraul ce cade în el din dreapta. O astfel de amplasare a așezării corespunde cât se poate de bine cu cea „**săliște... din giosul Lopatnii**”, procurată la anul 1500 de către Duma Pocșăscu și Maniu, hotarul de jos fiind „**gura Lopătnii unde cade în Bezin în iazu Iuzna**”, acesta din urmă fiind actual doar o baltă extinsă, acoperită alocuri cu stuf și păpușiș. Este acel sat amintit în documente ca „**locul lui Oțel**”, la 1436, „**Gura Lopatnii**”, la 1517 și 1525 și vatra actualului sat Pocșești, care a preluat numele celor care la anul 1500 au procurat acest sat și moșiile lui. Nu mai poate fi pus la îndoială și faptul că pâraul din dreapta Bezinului este cea „**Lopatna**” menționată încă în prima jumătate a sec. al XV-lea, odată cu Ichelul.

Cercetările de suprafață până la cursul de mijloc al Lopatnei nu au mai scos la iveală și alte urme de locuire moldovenească medievală, gura Lopatnei fiind cel mai prielnic loc pentru o așezare umană. Confluența Bezinului cu Lopatna este un promontoriu cu panta din dreapta lină și întinsă spre șesul destul de lat. Acest loc a fost preferat pentru trai din cele mai vechi timpuri.

Cercetările minuțioase efectuate pe suprafața sitului au permis colectarea unor fragmente de ceramică caracteristice comunităților de agricultori și crescători de vite ai culturii ceramicii liniare (band-liniare) din neoliticul dezvoltat, care pe la mijlocul mileniului VI î. Hr. au colonizat ținutul, venind dinspre Europa Centrală.

Ulterior, probabil pe la sfârșitul eneoliticului mijlociu, prima jumătate a mileniului IV î. Hr., pe acest loc au staționat triburile de agricultori și crescători de vite ai culturii Cucuteni-Tripolie, mărturie fiind fragmentele de ceramică destul de fină de culoare roșie-cărămizie, foarte caracteristice epocii.

La începutul epocii fierului, cam din prima jumătate a sec. XII î. Hr., acest loc a fost preferat de coloniștii veniți din regiunea bazinului de mijloc al Dunării, mai mult crescători de vite mari cornute, dar și agricultori, purtători ai culturii Chișinău-Corlăteni, care, după unii cercetători, erau descendenți din triburile ilirilor, iar după alții – din triburile tracilor. Cât timp au staționat aceste comunități în ținut este încă dificil de stabilit, poate nu mai puțin de un secol. Cel puțin fragmente specifice de vase ceramice, negricioase și lustruite, ornamentate uneori cu decor din caneluri late, se întâlnesc pe o suprafață de circa 200x200 m.

Nu departe de așezare au fost descoperite și fragmente mărunte albicioase de oase umane puternic arse, ce vorbesc de posibila documentare a necropolei acestei așezări, pentru aceste triburi fiind caracteristic ritul funerar prin arderea pe rug a celor decedați și îngroparea resturilor rugului funerar în locuri special amenajate.

În evul mediu timpuriu, prin sec. VI–VII, acest loc a fost preferat și de coloniștii veniți, probabil, din arealul de nord-est al triburilor slave. Cel puțin, printre fragmentele de ceramică lucrate cu mâna din pastă destul de grosieră, sunt și oale cu marginea ușor trasă în exterior, destul de caracteristice arealului de bază, precum și cu analogii în așezările din zonă, atribuite acestei perioade.

Este încă dificil de stabilit cât timp au staționat în ținut acești coloniști, poate chiar o perioadă scurtă de timp, urmându-și apoi mișcarea spre Dunăre, pentru a ajunge în

Balcani. Cert este însă faptul că prin sec. X–XI acest promontoriu a fost locuit de alte populații, venite tot dinspre nord sau nord-est, cu vase de lut lucrate la roata olarului, cu marginea bine profilată, adaptată pentru capac.

Situația este încă departe de a fi clară cu această ultimă perioadă de locuire, dar cert este faptul că pe acest loc au fost descoperite și fragmente de căldări-cazane de lut caracteristice pentru populația nomadă din sec. XI–XII. Dacă au conlocuit aceste comunități, și cât timp, sau primele au fost substituite de cele nomade – încă urmează a fi stabilit.

Mai sigur este faptul că pe acest loc este și ceramică moldovenească medievală, iar la anul 1431 pe Lopatna este menționată o prisacă, la anul 1436 este amintit „locul lui Oțel”, la anul 1500 Duma Pocșescu procură de la urmașii lui Oțal satul Gura Lopatnei și, actual, alături de acest sit, mai în adâncul văii, și mai departe de balta de la gura pârau-lui, este amplasat satul Pocșești. De fapt, situația stratigrafică a acestei mari așezări este aproape identică cu cea documentată în situl dintre satele Rădeni și Drăgușeni, amplasat în adâncul văii Borzești, „*anume Belieștii pe Ichel*”, despre care am vorbit la început, în care au fost documentate urme de locuire din neolitic și epocile ulterioare, ca și la Pocșești. Amintim că cercetările pe cursul Bezinului și afluenților lui vor fi continuate.

Bibliografie

- Boga, L. T., *Documente din secolul al XV-lea*. În: Arhivele Basarabiei, 1929, Nr. 2. *Catalogul documentelor moldovenești din direcția arhivelor centrale*, București, 1975, supliment I (1403–1700).
- Costăchescu, M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931, vol. I.
- Documente privind istoria României, veacul XVI*, A. Moldova, vol. I (1501–1550), București, 1953.
- Documente Romaniae Historica*. A. Moldova, vol. I, București, 1975.
- Levinschi, A., Brihuneț, E., *Vestițiile arheologice din raza satelor Zamciogi și Rădeni pe r. Ichel*. Revista arheologică, s. n., IX, 2, Chișinău, 2013, p. 191-197.
- Nicolaev, Gh., Tabuncic, S., *Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfint: Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar*: [placardă], Chișinău: „Integritas” SRL, 2007.
- Быря, П. П., *Сельские поселения Молдавии XV–XVII вв.*, Кишинев: Изд. ЦК КП Молдавии, 1969.
- Полевой, Л. Л., Быря, П. П., *Средневековые памятники XIV–XVII вв.* АКМ 7, Кишинев: Штиинца, 1974.